John

FOWLES

FRANCOUZOVA MILENKA

KNIHA ZLIN

FLEET

John Fowles

Francouzova milenka

John

FOWLES

FRANCOUZOVA MILENKA

KNIHA ZLIN

Copyright © J. R. Fowles Ltd, 1969, 2005
Translation © Hana Žantovská, 1976

ISBN 978-80-7473-284-3 (PDF)

1

Provždy jen přes moře
zírajíc v dál,
ať vítr zuřil
či lehce vál,
tak stávala tam;
jako by jinak
nic nemělo být,
jak by ten pohled
jí přinášel klid,
jediný, sám.

T. Hardy: Hádanka

Východní vítr je v Lymeské zátoce nejnepříjemnější – Lymeská zátoka je totiž největší zářez na spodní protažené jihozápadní noze Anglie – a náhodný zvědavec by snadno mohl vyvodit několik velmi pravděpodobných závěrů z pohledu na pár chystající se vkročit jednoho zvláště větrného a chladného rána ke konci března roku 1867 na molo v Lyme Regis, malém, ale starobylém městečku, jež dalo zátoce jméno.

Okolní obyvatelstvo si už po sedm let zvyklo den co den vídat tenhle přístavní val a skutečný Lyman v něm nikdy nebude vidět o moc víc než dlouhý spár staré šedivé zdi napřený proti moři. A dokonce, jelikož leží v značné vzdálenosti od jádra městečka – jakýsi malý Pireus mikroskopických Atén –, jako by se k němu

otáčeli zády. Pravda, za celá staletí vyšly jeho opravy na tolik, že to opravňuje k jisté nechuti. Ale pro mysl méně zatíženou pomyšlením na daně či pro oko pozornější je to prostě nekrásnější přístavní hráz na jižním pobřeží Anglie. A nejenom proto, že je to – jak se praví v průvodcích – památník sedmi set let anglické historie, protože odtud vyplulo loďstvo, aby se střetlo se španělskou Armadou, a protože tady přistál Monmouth... ale zejména proto, že je to nádherný fragment lidového umění.

Primitivní, a přece složitý, hřmotný, ale ne bez půvabu; plný jemných křivek a zaoblenin, jako socha Henryho Moora nebo Michelangela. A ryzí, prosolený ideál hmoty. Že přeháním? Možná, ale lze mne vzít za slovo, protože Val se velice málo změnil od roku, o kterém píši; to ale neplatí o městečku Lyme, a tak by zkouška nebyla spravedlivá, pokud byste se dívali od hráze k pevnině.

Kdybyste se však zadívali na sever k pevnině v roce 1867, jako ten pozorovatel onoho dne, byl by se vám otevřel harmonický pohled. Tam, kde se Val spojuje s pevninou, stála malebná skupina asi dvanácti domů kolem malé loděnice s přídí plachetního rybářského člunu umístěnou na podpěrách jako nějaká archa. O půl míle dál na východ, za svažitými loukami, se zvedaly doškové a šindelové střechy samotného městečka Lyme. Období největšího rozkvětu prožilo městečko ve středověku a od té doby upadalo. Temné šedé útesy známé pod místním jménem Ware Cleeves se příkře tyčily ze štěrkovitého pobřeží, odkud se Monmouth vydal za svým pošetilým dobrodružstvím. Nad ně a za nimi, dál do vnitrozemí, se kupila další řada útesů porostlá hustými lesy. Právě z tohoto pohledu vypadá Val nejvíce jako konec světa – s pozadím toho divokého rozeklaného pobřeží na západě. I tady se dá mé tvrze-

ní ověřit. Žádný dům tam tehdy zřejmě nestál a kromě několika ubohých bud na pobřeží tam nestojí nic ani dnes.

Místní špeh – a takový člověk tam byl – mohl snadno vyvodit, že ti dva jsou z města, lidé s určitým vkusem, kteří si nedají zkazit požitek z Valu nějakým prudším větrem. Ale kdyby byl lépe zaostřil svůj dalekohled, byl by je mohl podezírat, že společná samota je zajímá o něco víc než námořní architektura. A docela určitě by zjistil, že pokud jde o zevnějšek, jsou to lidé velmi náročného vkusu.

Mladá dáma byla oblečena podle nejnovější módy, protože v roce 1867 vanul také jiný vítr; začátek revolty proti krinolíně a velkému čepci. Oko v dalekohledu by mohlo zahlédnout ohnivě zbarvenou anilinově rudou sukni, téměř odvážně úzkou – i krátkou, protože pod širokým zeleným pláštěm a nad černými botkami jemně cupkajícími po zdivu probleskovaly dva bílé kotníčky; a na umně spleteném uzlu vlasů seděl jeden z těch odvážných plochých „koláčových" kloboučků, zdobený po straně chomáčem volavčích pírek – výtvor kloboučnického umění, jaký si dámy usedlé v Lyme neodváží posadit na hlavu ještě nejméně rok; zatímco muž, postavou vyšší, oblečený do bezvadného světle šedého obleku a s cylindrem ve volné ruce, si už před rokem či dvěma dal podstatně zkrátit své kotlety, které arbitři nejlepší anglické pánské módy prohlásili za poněkud vulgární – to jest směšné v očích cizinců. Oděv mladé dámy by nás dnes zarazil jako nápadně křiklavý, ale svět tonul tenkrát v prvním nadšení z objevu anilinových barev. A jako kompenzaci za tolik jiného, co se očekávalo v jejich chování, si ženy přály barvy pestré a zářivé, nikoli nenápadné.

Ale s čím by si byl člověk s dalekohledem vůbec nevěděl rady, to byla další postava na onom temném

zahnutém molu. Stála na samém jeho konci, kde zeď spadala do moře, a zřejmě se opírala o hlaveň starého děla, zapuštěného do zdiva jako sloup na uvazování lodí. Šaty na té postavě byly černé. Vítr se do nich opíral, ale postava stála bez hnutí s pohledem strnule upřeným na moře, spíš jako živoucí pomník těm, kdo utonuli, jako nějaké zjevení z bájí, než příslušná součást všedního maloměstského dne.

2

V onom roce (1851) se britské obyvatelstvo skládalo asi z 8 155 000 žen od deseti let výše ve srovnání se 7 600 000 muži. Na první pohled je patrno, že bylo-li všeobecně uznávaným určením viktoriánské ženy stát se manželkou a matkou, zdálo se nepravděpodobné, že bude pro všechny dost mužů.

E. Royston Pike: Dokumenty k životu za viktoriánské zlaté doby

Napnu si stříbrnou plachtu a k slunci popluju blíž,
napnu si stříbrnou plachtu a k slunci popluju blíž,
a moje falešná láska a moje falešná láska,
ta zapláče, až budu pryč.

Lidová píseň ze západu: Když Silvie šla na procházku

„Má milá Tino, vzdali jsme Neptunovi svůj hold. Jistě nám odpustí, když mu teď ukážeme záda."

„Nejsi právě *galantní*."

„Co to má znamenat, prosím?"

„Čekala bych, že si budeš přát prodloužit příležitost, kdy dokonce i slušnost vyžaduje, abys mne držel za paži."

„Jak jsme náhle křehké."

„Tady není Londýn."

„Patrně severní pól, jestli se nemýlím."

„*Přeji si* jít až na konec."

A tak muž vyslal směrem k pevnině pohled tichého zoufalství, jako by to měl být jeho poslední, a potom dvojice pokračovala v chůzi po Valu.

„A ráda bych slyšela, co se odehrálo mezi tebou a tatínkem minulý čtvrtek."

„Tvoje teta už ze mne vytáhla každou podrobnost toho příjemného večera."

Dívka se zastavila a pohleděla mu do očí.

„Charlesi! Říkám ti, Charlesi, můžeš být odměřený, jako bys spolkl pravítko, s kýmkoli se ti líbí. Ale nebudeš se tak chovat ke mně."

„Jak tedy, má nejmilejší, máme kdy splynout ve svatém manželství?"

„A špatnou náladu si necháš pro svůj klub." Poněkud upjatě ho přiměla znovu k chůzi. „Dostala jsem dopis."

„Ach. Toho jsem se obával. Od matinky?"

„Vím, že k něčemu došlo… při portském."

Ušli několik kroků, než odpověděl. Na okamžik se Charles klonil k tomu, brát rozhovor vážně, ale potom si to rozmyslil.

„Přiznávám, že tvůj ctěný otec a já jsme měli malé filosofické nedorozumění."

„To je od tebe velmi ošklivé."

„Domníval jsem se, že je to naopak velice poctivé."

„A co bylo předmětem vašeho rozhovoru?"

„Tvůj otec prohlásil, že pan Darwin[1] by měl být vystavován v kleci v zoologické zahradě. V opičím pavilonu. Snažil jsem se vysvětlit některé argumenty podpírající darwinovské stanovisko. Zcela bez úspěchu. *Et voilà tout*."

„Jak jsi mohl – když znáš tatínkovy názory!"

„Choval jsem se s veškerým respektem."

„To znamená, že jsi byl naprosto nesnesitelný."

„Pravil, že nedovolí své dceři provdat se za muže, který považuje svého dědečka za opici. Ale mám dojem, že bude-li o tom trochu uvažovat, vzpomene si, že v mém případě to byla opice s titulem."

Upřeně se na něho zadívala, zatímco pokračovali v chůzi, a podivným vláčným pohybem odvrátila hlavu; to gesto bylo pro ni charakteristické, když chtěla naznačit, že ji něco tíží – v tomto případě zmínka o tom, co považovala za největší překážku ohrožující jejich vyhlídky, než došlo k zasnoubení. Její otec byl velmi bohatý; ale její dědeček prodával sukno, zatímco Charlesův byl baronet. Charles se usmál a stiskl ruku v rukavičce, lehce zavěšenou do jeho levé paže.

„Drahoušku, už jsme si to přece spolu vyjasnili. Je naprosto správné, že se bojíš svého otce. Ale já si ho neberu. A zapomínáš, že jsem vědec. Napsal jsem monografii, takže to je mimo pochybnost. A budeš-li se takto usmívat, věnuji všechen svůj čas zkamenělinám, a žádný tobě."

„Nemám chuť žárlit na zkameněliny." Významně se odmlčela. „Jelikož po nich už nejméně minutu šlapeš – a neráčil sis jich ani všimnout."

Okamžitě se zahleděl dolů a stejně náhle poklekl. Části Valu jsou vydlážděny kameny s otisky fosilií.

„Opravdu, jen se podívej na tohle! *Certhidium portlandicum*. Ten kámen musí pocházet z portlandského eolitu."

„Odsoudím tě k doživotní práci v jeho lomech, jestli okamžitě nevstaneš." Ihned ji uposlechl. „Tak tedy, není to ode mne laskavé, že jsem tě sem přivedla? A podívej se." Vedla ho k postrannímu náspu, kde řada plochých kamenů vsazených ze strany do zdi tvořila jakési primitivní schody vedoucí k níže položené cestě. „Právě na těchto schodech nechala Jane Austenová[2] spadnout Luisu Musgroveovou v *Anně Elliotové*."

„Jak romantické!“

„Gentlemani byli romantičtí… tenkrát.“

„A teď se chovají… vědecky? Odvážíme se toho nebezpečného sestupu?“

„Až na zpáteční cestě.“

A zase pokračovali v chůzi. Teprve v tu chvíli zpozoroval, nebo si právě uvědomil, jakého pohlaví je postava na konci mola.

„Dobré nebe, myslel jsem, že tam stojí rybář. Vždyť je to žena!“

Ernestina se zahleděla pozorněji – její šedé, ostatně velmi pěkné oči byly krátkozraké – a tak viděla jen temný obrys.

„Je mladá?“

„Na takovou dálku se to nedá říci.“

„Ale já se domýšlím, kdo to je. Určitě to je ubohá Tragédie.“

„Tragédie?“

„Jenom přezdívka. Jedna z mnoha jejích přezdívek.“

„A jaké jsou ty ostatní?“

„Rybáři mají pro ni velmi hrubé jméno.“

„Drahá Tino, jistěže můžeš –“

„Neřeknou jí jinak než… milenka francouzského poručíka.“

„Podívejme se. A to je v takovém opovržení, že tu musí trávit svoje dny?“

„Nemá to… trochu v hlavě v pořádku. Vraťme se. Nerada se k ní přibližuji.“

Zastavili se. Nespouštěl oči z temné postavy.

„Ale mě to zajímá. Kdo je ten francouzský lajtnant?“

„Muž, o kterém se říká, že se…“

„Že se do něho zamilovala?“

„Ještě něco horšího?“

„Opustil ji? Zůstalo jí dítě?“

„Ne. Myslím, že dítě ne. Jsou to všechno klepy.“

„Ale co tu dělá?“

„Říkají, že čeká na jeho návrat.“

„Ale… cožpak se o ni nikdo nestará?“

„Je něco jako služebná u staré paní Poulteneyové. Když tam přijdeme na návštěvu, nikdy se neukáže. Ale žije tam. Prosím, vraťme se. Neviděla jsem ji.“

Ale on se usmíval.

„Jestli na tebe skočí, budu tě bránit a osvědčím své chatrné rytířství. Pojď.“

A tak se přiblížili k postavě u dělové hlavně. Sundala si čepec a držela jej v ruce. Vlasy měla pevně stažené pod límec černého pláště – a ten spíše připomínal pánský jezdecký kabát než jakýkoli ženský plášť, který mohl být v módě v posledních čtyřiceti letech. Také ona neměla na sobě ani náznak krinolíny. Ale bylo naprosto zřejmé, že to je z lhostejnosti, nikoli ze znalosti posledního londýnského vkusu. Charles prohodil nahlas nějakou banalitu, aby ji upozornil, že už tu není sama, ale ona se neotočila. Dvojice došla až k místu, odkud bylo vidět její obličej z profilu; i to, jak její pohled, podobný namířené pušce, je upřen až k nejzazšímu obzoru. Silnější poryv větru donutil Charlese položit Ernestině ruku kolem pasu a podpírat ji a žena se musela pevněji přimknout k hlavni. Aniž sám věděl proč, snad jen aby ukázal Ernestině, že se dá promluvit s každým, přistoupil Charles blíž k ženě, jakmile to jen vítr dovolil.

„Má milá paní, nemůžeme se na vás dívat a neobávat se o vaši bezpečnost. Každý silnější nápor větru…“

Otočila se a pohlédla na něho – totiž, jak se Charlesovi zdálo, spíše skrze něho. Z toho prvního setkání mu neutkvělo v paměti nejvíce to, co se z té tváře skutečně dalo vyčíst, ale všechno, co tam neočekával. Neboť jeho doba zdůrazňovala v ženském vzhledu především pokoru, poslušnost, plachost. Charles si okamžitě připadal jako vetřelec; jako by Val náležel k této tváři, a ne

starobylému okresu městečka Lyme. Nebyl to hezký obličej jako Ernestinin. Určitě to v žádné době a podle žádných měřítek nebyl krásný obličej. Ale byl to obličej nezapomenutelný, a tragický. Zármutek z něho stoupal tak čistě, přirozeně a nezadržitelně jako voda z lesního pramene. Nebylo v něm nic vyumělkovaného, nic pokryteckého, nic hysterického, žádná maska; a především ani stopa pomatenosti. Šílenství bylo v prázdnotě moře, v prázdnotě obzoru, v nedostatku rozumných důvodů pro takový zármutek; jako by pramen sám bylo něco přirozeného a zároveň nepřirozeného, jelikož vyvěrá na poušti.

Znovu a znovu potom Charlesovi připadalo, že ten pohled byl jako kopí; a myslet si něco takového znamená ovšem nejen popsat předmět, ale zároveň i jeho účinek. V té prchavé chvíli si připadal jako nepřítel, který není v právu, probodený a také po zásluze ponížený.

Žena neodpověděla. Pohled, který mu věnovala, netrval déle než dvě nebo tři vteřiny. Pak znovu upřela svůj nepohnutý zrak k jihu. Ernestina zatahala Charlese za rukáv, on se otočil, pokrčil rameny a usmál se na ni. Když se blížili k pevnině, řekl: „Škoda žes mi vylíčila střízlivou skutečnost. To je potíž života na venkově. Každý zná každého a neexistuje žádné tajemství. Žádná romantika.“

Dobírala si ho pak proto: vědec, člověk, který pohrdá romány!

3

Ale mnohem důležitější úvaha je, že většina každého organismu je tu prostě dík dědičnosti, a proto mnoho struktur nemá teď přímý vztah ke způsobu života každého jednotlivého druhu, i když je každá bytost určitě dobře vybavena pro své místo v přírodě.

CH. DARWIN: O vzniku druhů (1859)

Ze všech dekád v naší historii by moudrý člověk zvolil dobu kolem roku 1850 jako dobu svého mládí.

G. M. YOUNG: Portrét jedné doby

Po obědě, když se Charles vrátil do svých pokojů u Bílého lva, civěl chvíli na svůj obličej v zrcadle. Jeho myšlenky byly příliš neurčité, než aby se daly popsat. Ale obsahovaly některé nevysvětlitelné prvky; pocit nejasné porážky, zcela bez souvislosti s příhodou na Valu, ale zato s některými zcela triviálními věcmi, které řekl při obědě tetě Tranterové, s některými pro něho charakteristickými vyhýbavými odpověďmi, které jí dal; týkaly se jeho zájmu o paleontologii, a jestli ta dostatečně vyčerpává jeho přirozené vlohy, zda mu Ernestina bude opravdu někdy tak dobře rozumět, jako on rozumí jí; dále tu byl všeobecný pocit, že se nějak minul cílem, který – jak nakonec usoudil – nesouvisel možná s ničím jiným než s vyhlídkou na dlouhé a teď i deštivé odpoledne, které měl před sebou. Koneckonců psal se

pouze rok 1867. Bylo mu teprve dvaatřicet let. A vždycky kladl životu příliš mnoho otázek.

Ačkoliv Charles na sebe s oblibou pohlížel jako na mladého vědce a nebyl by projevil přílišné překvapení, kdyby k němu dolehly zvěsti z budoucnosti o letadle, tryskovém motoru, televizi, radaru, nejvíc by ho byl překvapil změněný postoj k času jako takovému. Domněle velké tajemství našeho století je nedostatek času; právě tento pocit, nikoli nesobecká láska k vědě a zcela zaručeně ne moudrost nás nutí k tomu, abychom věnovali tak velkou část své vynalézavosti a společenského důchodu k nalezení rychlejších způsobů, jak dělat věci – jako by cílem lidstva nebylo pokročit k dokonalejšímu lidství, ale k dokonalému zablesknutí.

Pro Charlese a téměř pro všechny jeho současníky a lidi jemu společensky rovné byl však předpis tempa po dobu jejich existence zcela neústupně *Adagio*. Problém netkvěl v touze směstnat do svého času všechno, co by člověk konat chtěl, ale v tom, jak a čím zaplnit rozlehlé kolonády volného času, který měl k dispozici.

Jedním z nejběžnějších průvodců zámožnosti v naší době je destruktivní neuróza; v jeho století to byla poklidná nuda. Je pravda, že vzpomínka na revoluční rok 1848 a památka již vymýcených chartistů[3] se tyčila jako temný stín za celým obdobím; ale pro mnohé – stejně jako pro Charlese – na tom vzdáleném hřmění bylo nejvýznamnější to, že bouře nevypukla. Léta šedesátá přinesla zcela nesporně blahobyt. Přinesla řemeslníkům, a dokonce i dělnické třídě takový dostatek, že možnost revoluce vymizela, aspoň ve Velké Británii, téměř všem lidem z mysli. Netřeba snad podotýkat, že Charles neměl ponětí o vousatém cizinci, který tiše pracoval, jak tomu náhoda chtěla, právě to odpoledne v knihovně Britského muzea a jehož práce v těch potemnělých zdech měla v budoucnosti nést tak jasně rudé plody.

Kdyby byl Charlesovi někdo popsal ty plody nebo důsledky, které jejich nadšené užívání přinese, byl by mu téměř zaručeně nevěřil (ačkoliv v onom březnu 1867 zbývalo jen šest měsíců do doby, kdy v Hamburku vyšel první díl *Kapitálu*).

Byly tu nesčetné osobní důvody, pro něž se Charles nehodil pro příjemnou úlohu pesimisty. Jeho dědeček baronet příslušel k druhé ze dvou kategorií anglických venkovských šlechticů; dělili se na lovce lišek prosáklé klaretem a na vědecky pečlivé sběratele všeho možného pod sluncem. Charlesův dědeček sbíral jako hlavní předmět svého zájmu knihy; ale v pozdějším věku vyčerpal značnou část svých peněz a ještě větší část trpělivosti své rodiny vykopáváním neškodných kopečků země rozsetých po jeho třech tisících akrech wiltshireské půdy. Ať šlo o kromlechy nebo menhiry[4], o nástroje z pazourku nebo o neolitické hroby, neodbytně je pronásledoval; zato jeho starší syn vykázal všechny ty přenosné trofeje stejně nemilosrdně z domu, jakmile jej zdědil. Ale nebe tohoto syna potrestalo, či snad odměnilo tím, že se nikdy neoženil. O mladšího syna starého pána, Charlesova otce, nebylo také špatně postaráno; obdržel jak půdu, tak peníze.

V jeho životě se vyskytla jediná tragédie – smrt jeho mladé ženy a s ní i předčasně narozené holčičky, která mohla být sestrou jednoročnímu Charlesovi. Ale potlačil svůj zármutek. Zahrnul když ne velkou náklonností, tedy aspoň řadou učitelů a vychovatelů syna, kterého měl vcelku jen o něco méně rád než sebe. Prodal svůj podíl půdy a investoval prozíravě do železničních akcií a méně prozíravě v hazardních hrách (pro útěchu se obracel k Almackovi raději než k Všemohoucímu), zkrátka žil, spíše jako by se byl narodil v roce 1702 než 1802, větším dílem pro požitky… a větším dílem na ně také v roce 1856 zemřel. Tak se stalo, že byl Charles

jeho jediným dědicem. Dědicem nejen otcova velmi zmenšeného jmění – baccarat nakonec zvítězil nad rozkvětem železnic –, ale s vyhlídkou na mnohem podstatnější jmění svého strýce. Je pravda, že strýc v roce 1867, přestože se pochopitelně uchyloval stále víc ke klaretu, nejevil žádné známky umírání.

Charles ho měl rád a strýc měl rád Charlese. Ale to se vždycky neprojevovalo v jejich vzájemném vztahu. Ačkoliv byl Charles natolik snášenlivý k sportu, že se účastnil honu na koroptve a bažanty, byl-li pozván, tvrdošíjně odmítal účastnit se honu na lišku. Nevadilo mu, že se kořist nedala jíst, ale děsil se nepopsatelného chování ostatních lovců. A bylo tu ještě něco horšího: Charles měl nepřirozenou náklonnost k chůzi spíše než k jízdě na koni. A chůze, vyjma ve švýcarských Alpách, to nebylo žádné rozptýlení pro gentlemana. Nechoval žádný zvláštní odpor ke koni samému, ale cítil podráždění rozeného přírodovědce, když nebyl s to pozorovat zblízka a podle své chuti. Přesto však mu štěstěna přála. Jednoho podzimního dne před mnoha lety zastřelil velmi zvláštního ptáka, který utíkal po mezi jednoho z pšeničných polí jeho strýce. Když zjistil, co zastřelil a jak je ta kořist vzácná, pocítil nejasný hněv sám k sobě, protože to byl jeden z posledních dropů velkých, zastřelených na Salisburské pláni. Ale strýc byl nadšen. Vycpaný pták, podobný nějakému vzdálenému potomku krocana, civěl pak už na vždycky před sebe korálkovýma očkama ve své skleněné vitríně v obývacím pokoji na zámku Winsyatt.

Charlesův strýc unavoval své vznešené návštěvníky donekonečna historkami o tom, jak došlo k synovcovu slavnému činu, a kdykoliv pocítil chuť Charlese vydědit – ta myšlenka sama mu vháněla krev do hlavy, protože majetek byl vázán mužskou dědičnou posloupností –, získával zpět svou srdečnou strýcovskou

náklonnost tím, že postával před vitrínou a hleděl na Charlesova nesmrtelného dropa. Neboť Charles měl své chyby. Nepsal pravidelně každý týden a měl ponurou zálibu trávit svá odpoledne na Winsyattu v knihovně, v místnosti, kterou jeho strýc užíval jen zřídka, pokud vůbec.

Měl ostatně ještě vážnější chyby. V Cambridgi, kde se povinně prokousal klasiky a podepsal třicet devět artikulí, se začal (na rozdíl od většiny mladíků své doby) skutečně něčemu učit. V druhém roce studií však zapadl do špatné společnosti a skončil jedné mlhavé londýnské noci tím, že se tělesně zmocnil nahé dívky. Z její baculaté cockneyské náruče se vrhl rovnou do náruče církve. Jednoho dne krátce nato poděsil svého otce sdělením, že si přeje být vysvěcen na kněze. Na krizi takové velikosti existovala jediná odpověď – zvrácený mladík byl odeslán do Paříže. Jeho poskvrněné panictví tam brzy zčernalo k nepoznání; jak otec doufal, dopadlo to stejně i s jeho touhou po sňatku s církví. Charles poznal, co stojí za svůdnou přitažlivostí Oxfordského hnutí[5] – římský katolicismus *propria terra*. Neměl chuť nechat smažit svou skeptickou, ale pohodlnou anglickou duši – skládající se stejným dílem z ironie a konvence – na kadidle papežské vrtkavosti. Po svém návratu do Londýna se prolistoval a probral asi tuctem náboženských teorií své doby, ale vynořil se z toho houští (*voyant trop pour nier, et trop peu pour s'assurer*) jako zdravý agnostik.* Tu malou trošku Boha, kterou mohl odvodit ze své existence, nacházel v přírodě, nikoli v bibli. O sto let dříve by byl asi deistou, ba možná i panteistou. Nacházel-li se ve společnosti, chodíval v neděli na ranní bohoslužbu, ale když byl sám, sotva kdy to činil.

* Ačkoliv by se sám tak nenazval z velmi prostého důvodu, že to slovo neexistovalo (do roku 1870, kdy je razil Huxley); v té době už ho bylo velice zapotřebí.